

Сапицька О.М.
(м.Луганськ)

Сільські жінки і механізація сільськогосподарського виробництва в Україні (1928 - середина 1933 рр.)

Аналізуються мотиви роботи селянок механізаторами сільського господарства, розглядаються умови їх діяльності та заходи щодо охорони праці жінок-механізаторів в сільському господарстві України в період масової колективізації.

Перша в країні тракторна колона для надання допомоги бідняцько-середняцьким господарствам в обробітку землі була організована у 1927 р. в радгоспі ім. Т.Г.Шевченка Одеського округу. До цього селян обслуговували машинно-кінні станції та машинно-прокатні пункти. На базі тракторних колон в 1928 р. при вищезгаданому радгоспі виникла перша в СРСР машинно-тракторна станція (надалі МТС), яка мала в 1929 р. 100 тракторів і обслуговувала 26 сіл з площею в 24 тис. га землі [1]. На основі її позитивного досвіду XVI Всесоюзна партконференція прийняла постанову про будівництво МТС в країні. Протягом 1929 р. в Україні було споруджено 37 МТС. Навесні 1930 р. в Україні мали збудувати ще 73 МТС, з яких 36 - Всесоюзного машино - тракторного центру і 37 - колективних (рис.1)[2], але фактично навесні 1930 року в Україні працювало вже 160 станцій, організованих коштами держави й бідняцько-середняцьких мас села [3], а в 1933 р. по республіці працювало вже 657 МТС, в яких налічувалося 34235 тракторів. За період з 1928 по 1933 рр. сільське господарство України одержало 39667 тракторів, 4299 комбайнів і 7927 автомобілів [4].

Оснащені новою технікою, МТС стали опорними пунктами по розгортанню і завершенню суцільної колективізації. У зв'язку з посиленням процесу механізації, зміцненням зв'язку колгоспів і МТС росли кадри механізаторів-трактористів, комбайнерів, бригадирів тракторних бригад, чия праця за характером наближалася до праці індустріальних робітників. Все це впливало на соціальну структуру колгоспного селянства й внутрішньоколгоспні відносини [5]. Розгортання МТС і все більше впровадження в колгоспне господарство тракторів і складних машин давали зовсім нові можливості для застосування жіночої праці в сільськогосподарському виробництві. Значна механізація рільництва полегшувала працю жінки. Колгоспниця виступала тепер як тракторист, як кваліфікований робітник. Завдяки механізації партійні органи одержували можливість розширити сферу застосування праці жінок [6].

На сьогодні в Україні питання участі селянок в збиранні коштів на придбання сільськогосподарської техніки, діяльності жінок механізаторами сільського господарства, законодавчого регулювання умов праці жінок на тракторах в 1928-1933 рр. практично не досліджено. Те що жінки працювали на сільськогосподарській техніці, згадується майже у всіх роботах з історії селянства, історії колективізації, при дослідженні роботи МТС, проблеми підготовки кадрів, що свідчить про певне значення цього явища в історії. Але в більшості робіт дослідники, на жаль, обмежувались лише кількома строками, як приклад згадуючи П.Ангеліну, більш повна інформація про жінок-механізаторів України дослідниками була наведена починаючи з 1934 р. [7].

Тому, не претендуючи на остаточний результат, в даній статті нами була здійснена спроба на основі архівних даних, переважна більшість з яких публікуються вперше, публікацій в спеціалізованому журналі „Селянка України „ (з травня 1931 р. ”Колгоспниця України”) за 1929-1932 рр. і робіт інших дослідників висвітлити роль сільського жіноцтва у збиранні коштів на придбання сільськогосподарської техніки, показати динаміку росту кількості жінок-механізаторів, розкрити причини, які спонукали селянок працювати з технікою, проаналізувати радянське законодавство, яке регулювало умови праці жінок-механізаторів.

Механізація сільського господарства була найголовнішим напрямком для пільгового кредитування при здійсненні допомоги сільській бідності [8]. Але державна допомога сільськогосподарським підприємствам надавалася лише за умови зростаючих вкладень коштів в колгоспи з боку самих селян, а особливо при умові виконання колгоспами встановлених уставами та договорами вимог до накопичення внутрішньоколгоспних фондів, зокрема збір коштів на придбання тракторів, який проводився через купівлю колгоспниками акцій Колгоспцентру тощо [9]. Найбільше грошей повинні були давати місця, де мали організувати нові МТС, або де число їх збільшувалося. Основну масу тракторів мали одержати колгоспи Степової смуги та виробничі товариства бурякових районів. Чим більше тракторів мав одержати район, тим більше зобов'язань він мусив придбати. Партійним керівництвом встановлювалися умови оплати колгоспами за придбання тракторів. Колгоспи, що усупільнили робочу худобу і реманент до початку осінньої кампанії 1929 р., мали сплачувати тракторні зобов'язання з неподільних капіталів колгоспу. Колгоспи, що усупільнили все майно після осені 1929 р., призначену їм суму розподіляли поміж членами колгоспу, залежно від розміру сільськогосподарського податку, що його сплачувало господарство.

Протягом березня 1930 р. селяни України мали зібрати 8 млн. руб. На виконання цього журнал „Селянка України” закликав:” Селянка-колгоспниця так само, як і та, що не ввійшла ще до колективу, повинна стати до лав перших, що збиратимуть кошти. Цьому має сприяти й робота делегатських зборів жінок” [10].

З 213,9 млн. руб., що були витрачені за 1930-1932 рр. на будівництво МТС, 133 млн. руб. дало у вигляді пайових внесків трудяще селянство України [11]. Це при тому, що ще в 1930 р. було заплановано зібрати за 1930-1932 рр. по Україні 40 млн. руб.[12].

Постановою Всесоюзного Народного Комісаріату торгівлі (ВНКТ) 1930 р. для збирання коштів на придбання тракторів, колгоспам наказувалося створювати так звані „експортні фонди” мінімум на 2,5 млрд. руб. Для цього пропонувалося збирати гарчір'я, кістки, старе взуття, пір'я, копита, померлих тварин, бур'яни тощо, і здавати їх на пункти вторсировини [13].

З цього приводу в журналі „Селянка України” вийшла стаття „Трактори з покидьків”, де зокрема зазначалося:” ... за цей бур'ян платять за кордоном великі гроші, за м'яту ще більші. Коров'як, зозулині черевички, ромашка, десятки інших рослин, бур'янів наших - це золоте руно, за яке ми можемо одержати з-за кордону справжнісінькі новенькі трактори... собака, особливо доброшерстна, це чи не найцінніша тварина. Німці, прибувши на Україну, насамперед перестріляли й відправили в Німеччину безліч наших собак. Розводити й вигодовувати добрих

собак - це дуже прибуткова справа. Старе взуття, бите скло, посуд тощо ми викидаємо на смітник. Кому ж це потрібне? Дурнем назвали б того, хто заплатив би за цю непотріб ламаного шеляга. А тимчасом все це знову - таки можна перетворити на трактори. Скільки різного брухту, драних чавунів, іржавої бляхи й заліза валяється у нас на смітниках. Подекуди вже збирали старе залізо. ...Не вірять частенько на селі. Кепкують більше. А з цих покидьків виходять новенькі машини. Роги, копита - ціни їм не складеш, а чи мало їх валяється по рівчаках? Кров скотяча. Розливаємо її річками. А з крові виготовляють надзвичайно цінну речовину - альбумін. Коли б ми збирали скотячу кров, кишки, фляки, залози - ми за це одержали б з-за кордону не одну сотню тракторів....Глина, лабрадор, граніт - брущатка — всього у нас цього скільки хоч, а за кордоном за все це дають великі гроші. Садовина, городина, продукти птахівництва, свинарства, скотарства, коноплі, лоза, лікарські рослини, різне насіння - сотні різних речовин ми можемо вивозити за кордон, мати на цьому добрі прибутки, поліпшувати наш добробут, прискорювати соціалістичне будівництво. Це зветься другорядний експорт ...Коли ми будемо підрізувати конячі хвости й гриви, як це роблять за кордоном, ми одержимо за це щороку до 7 тисяч закордонних тракторів, бо за кінський волос тільки на 9 сантиметрів завдовжки утильзбор платить по 2 карб.30 коп. за кожний кілограм (2 1/2 фунти)... Треба зібрати все, що годиться для вивозу за кордон, чи для нашої промисловості, що досі лежало даремно.

Жіноцтво в цій роботі може й мусить подати найбільшу допомогу. Починаючи від збору різних покидьків і кінчаючи організацією заготівель яєць, садовини, городини і т. і.—всюди активна участь жіноцтва може бути надзвичайно корисна. За найкращу заготівлю другорядних предметів Наркомторг передбачає видавати премії. Розподілятиметься додаткову кількість тракторів, мануфактури тощо. Зібравши утильсировини тільки на 2 тисячі карбованців, можна одержати трактора. Не гаючи часу, жіноцтво повинно ретельно взятися до роботи. Ми не такі ще багаті, щоб викидати на смітники мільйони карбованців, або відмовлятися од них, коли вони самі просяться до рук. Ці ж мільйони повинні допомогти нам щонайскоріше вибитися з злиднів, щонайскоріше перебудувати наше відстале господарство ” [14]. В наступних номерах журналу публікували замітки в 1-2 строки, про те, скільки грошей таким чином зібрала та чи інша жіноча бригада.

На засіданні з'їзду колгоспної молоді 13.01.1930 р. представник Держторгу Ситов зазначав з цього приводу наступне: ”Ми на цю валюту, яку отримаємо від продажу покидьків, купимо необхідні нам трактори і машини”. Колгоспній молоді, як найбільш передовій, з'їздом пропонувалося прийняти лозунг: „Увага ганчірці!”[15].

В 1930 р. в сільському господарстві України (з радгоспами, МТС і лісовим господарством включно) працювало 41.9% жінок, що було найбільшим показником серед жінок, працюючих в інших галузях [16]. Зважаючи на це, керівництво країною офіційно закликала селянок до праці з сільськогосподарською технікою. В проекті резолюції на доповідь Народного Комісаріату праці (НКП), Всеукраїнської спілки кооперації (ВУКС), Головного управління робітників лісової промисловості (ГРЛ) та „Союзцукру” „Жіноча праця в радгоспах” пропонувалося НКП до кінця 1930 р. опрацювати питання про

можливість застосування в масовому масштабі жіночої праці на тракторах, погодивши це [питання] з відповідними науковими закладами та опрацювати відповідне законодавство [17].

(Примітка автора: наступним листом у справі іде папірець, на якому в хаотичному порядку олівцем зроблені якісь підрахунки, на його зворотному боці, серед абстрактних малюнків, олівцем записано: "Чи можна пускати жінку на трактор? Не можна". Авторство не встановлене) [18].

В звіті „Про виконання постанови ЦК ВКП(б) про практичні заходи з підготовки колгоспниць до висування” від 11.10.1930 р. крім самого висування наказувалося, зокрема, по кожному колгоспу організувати заходи по підготовці колгоспниць для роботи зі складними сільськогосподарськими машинами, організувати при МТС та сільськогосподарських майстернях радгоспів і колгоспів на добровільних засадах школи індивідуального та бригадного учеництва жінок, створюючи для цього спеціальні преміальні та заохочуючі фонди із суспільних фондів [19]. 8 березня 1931 р. на урочистих засіданнях Президії міськрад, профрад і громадських організацій на честь міжнародного комуністичного жіночого дня пролунав офіційний заклик керівництва до жінок щодо опанування технікою [20].

Перша жінка-трактористка П.Ангеліна вперше сіла на трактор у 1929 році у с. Старобешеве Донецької області. Люди старшого покоління сприйняли це дуже негативно. Незабаром наказом Народного Комісаріату земельних справ (НКЗС) в Старобешеві було утворено МТС. За порадою начальника політвідділу Старобешевської МТС І.М.Курова в 1933 р. було вирішено створити в селі першу в країні жіночу тракторну бригаду. До неї одразу ж записалися сестра П.Ангеліної - Надія, Віра Коссе - дочка голови колгоспу, Наталія і Марія Радченко, Віра Анастасова.

П.Ангеліна згадувала, що жіноча половина села на весняній сівбі 1933 р. недружелюбно зустріла дівчат-трактористок. Все владналося лише після втручання начальника політвідділу МТС. Учасниці першої жіночої тракторної бригади на своїй першій сівбі давали щоденно 6-7 гектарів умовної оранки. Дівчат морально підтримувала вся країна. По виробітку у 1933 р. бригада П.Ангеліної зайняла перше місце в республіці, виконавши план тракторних робіт на 129 % [21], С.В. Кульчицький наводить цифру у 210 % [22].

М.Г.Панкратова вважає, що незважаючи на успіхи жінок, масовим рух жінок-трактористок не став через те, що умови роботи були пов'язані з віддаленістю від домівки, жінки дуже втомлювались і така праця перешкоджала виконанню одночасно сімейних та виробничих ролей [23].

Поважаючи точку зору М.Г.Панкратової, ми все ж зазначимо, що якщо на І циклі курсів МТС при НКЗС УСРР восени 1929 р. не було жодної жінки з 28 курсантів [24], то на 1 січня 1931 р. в 46 механізаторських технікумах (тих, що подали відомості з 78 наявних) із загальної кількості сільськогосподарських технікумів, що надали відомості в 305 закладів (з 451 закладу) на Україні, навчалося 511 жінок-механізаторів із загальної кількості жінок, що навчалися в сільськогосподарських технікумах всіх профілів на вказаний час по Україні в кількості 2635 осіб. Більше було лише в технікумах садово-городнього напрямку - 603 жінки [25]. До того ж, на перших порах після початку масового створення

МТС на роботу в якості механізаторів переважно йшли дівчата та молоді жінки, які ще не мали власних сімей, тому сім'я не ставала на перешкоді їх пересуванням, а партійні органи взагалі розглядали дітей як фактор, який обмежував рамки застосування праці жінок в сільському господарстві.

В 1931 р. по МТС України працювало 6986 трактористок і польоводів-жінок, що становило 10,2% до загальної кількості працюючих колгоспниць [26]. На Україні через тримісячні курси по лінії Трактороцентру й Укрколгоспцентру до весняної посівної кампанії 1932 р. було підготовлено з колгоспниць 16893 бригадирки та інших масових кваліфікованих кадрів, з них 6136 трактористок і рілників. В 1932 р. у системі Трактороцентру працювало 6 440 трактористок, 1 директор МТС - жінка й 25 жінок - заступників директорів МТС [27]. За 1932 р. для МТС України планувалося підготувати 41248 жінок за сімома напрямками (підраховано автором за даними [28]). У вересні 1933 р. жіночий актив колгоспів тільки Донбасу складав 8136 чоловік, з яких 1183 було висунуто на посади голів колгоспів, бригадирів тракторних бригад тощо [29].

Як на нашу думку, першоосною прагнення сільської жіночої молоді стати механізаторами були причини психологічного плану. По-перше, поява сільськогосподарських машин була великою подією для селянства, робота на них приваблювала своєю новизною, а жінки чи не вперше мали змогу вільно обирати собі спеціальність, вільно навчатися. До того ж, вони мали змогу вільно оволодіти професією, яка вважалася *чоловічою*, і тим самим підвищити власну самооцінку та завоювати повагу в суспільстві. По-друге, сільські дівчата мали змогу в такий спосіб не лише підвищувати власний освітній та культурний рівень, вони мали змогу стати незалежними від своєї родини і самим розпоряджатися власним життям. Адже історично склалося, що жінка на селі все життя залежала від чоловіка, спершу від батька, потім від власного чоловіка, а потім від сина чи зятя, і через те мала мінімум прав, проте максимум обов'язків. На нашу думку, певною мірою праця селянок в якості механізаторів була викликом усталеним нормам суспільства при визначенні „чоловічих” і „жіночих” професій.

Згодом до моральних додалися і матеріальні стимули. Жінки-трактористки отримували значно більшу плату, ніж селянки, зайняті іншими видами фізичної праці. В колгоспах встановлювалися норми праці на всі види сільськогосподарських робіт, виконання яких з березня 1931 р., оцінювалося в умовній кількості трудоднів. Наприклад, обмолот трактористом в день 13 т зерна оцінювалося в 2,25 трудоднів, а просапування руками 0,2 га однією людиною - лише в 1,5 трудодні [30].

Згідно з постановою колегії НКЗ СРСР від 27.09.1932 р. „Про розрахунки з трактористами МТС” було збільшено відрядні розцінки на трудодень на всі роботи тракториста, встановлювалася середня розцінка в 1 ¹/₂ трудодня, у зв'язку з чим було збільшено на 50% загальну кількість трудоднів, які були відпрацьовані кожним трактористом на тракторі з 1932 р. з моменту початку польових робіт [31]. В серпні 1932 р. тракторист-колгоспник одержував натуральну плату – хліб та інші продукти з того колгоспу, де він працював. Трактористові забезпечували оплату трудодня, але не менш як 1,3 руб. за трудодень [32]. А починаючи з 1933 р. для трактористів встановлювався гарантований мінімум грошової і натуральної оплати трудодня – не менш 2,5 руб. і 3 кг зерна [33], що, за умови голоду на

Україні в цей час, було дуже великою оплатою.

На нашу думку, отримуючи стільки переваг і в моральному і в матеріальному плані, мало хто з жінок замислювалися про наслідки роботи на сільськогосподарських машинах для власного здоров'я. Вважалося, що чим менше машин у сільському господарстві, тим більше потрібна працівникові фізична сила, а в механізованому сільському господарстві праця залежала насамперед від уміння управляти машиною, від агрономічних і виробничих знань.

Згідно з Постановою Наркомпраці СРСР від 9.05.1931 р. №110 „Про умови праці жінок-трактористок”:

1. При вступі на курси трактористок або шоферів жінки повинні були проходити обов'язкове медичне обстеження.

2. Праця жінок повинна була застосовуватися переважно на тракторах з гусеничним ходом та облаштованими м'якими сидіннями.

3. При роботі жінок на колісних тракторах останні мали бути забезпечені стартерами (для полегшення заведення і меншого фізичного навантаження на жінок.-авт.).

4. Жінки, що працювали на колісних тракторах, під час менструації мали переводитися на 3 дні на легку роботу без втрати в заробітній платі за цей час.

5. Проходити щомісячне медичне обстеження [34].

Того ж року Народний Комісаріат охорони здоров'я (НКОЗ) УСРР надіслав листа до НКП УСРР, в якому містився проект постанови „Про професійно-виробничі умови роботи жінок на тракторах колісних систем”, де були визначені протипоказання і умови заборони праці на тракторах цієї системи, зокрема планувалося заборонити жінкам працювати на тракторі протягом 14 днів після абортів [35]. На цей лист Керівний сектор виробничо-побутових умов праці НКП УСРР відповів, що проект запізнився і не буде прийнятий, тому що своїми положеннями він змінює чинне законодавство [36].

Після прийняття Постанови №110 на Україні було обстежено 27 радгоспів та 28 МТС на предмет виконання умов Постанови. В цих 55 сільськогосподарських підприємствах жінки-трактористки становили від загальної кількості механізаторів 6,5 %, або 190 з 2988 чоловік.

Такий незначний відсоток застосування жінок в якості трактористок пояснювався партійними органами „косністю господарників, або небажанням керівництва виконувати умови Постанови”. В обстежених 55 підприємствах трактори на гусеничному ході становили лише 1,25% від загальної кількості тракторів, оскільки вони коштували дорожче і мали більшу витрату палива [37].

Звідси витікало, що переважна кількість жінок працювала на колісних тракторах, при роботі на яких жінки підлягали великим фізичним навантаженням, а жорсткі сидіння, постійна тряска призводили до захворювань органів тазу та репродуктивної системи, що мало наслідком безпліддя. Якщо ж взяти до уваги і той факт, що НКП не прийняв рекомендацію НКОЗ УСРР про заборону праці на тракторі протягом 14 днів після абортів, жінки-трактористки мали надзвичайно високий ризик стати безплідними. Оскільки на перших порах механізації на трактори сідали дівчата і молоді жінки, переважна більшість з яких ще не мала дітей, можна з великою долею вірогідності припустити, що після декількох років роботи на колісних тракторах жінки вже не могли мати дітей, або діти

народжувалися з різними патологіями внаслідок деформації кісток і органів тазу матері. До того ж, партійними органами вважалися цілком припустимим та всіляко заохочувалися ударні темпи роботи, коли жінки не вставали з трактора 50 годин підряд, аби вийти переможницями в соцзмаганні [38].

З 55 вищезгаданих сільськогосподарських підприємств в 25 не проводилося медичне обстеження при прийомі на роботу в якості трактористки, лише в 10 підприємствах проводився щомісячний медичний огляд. Усього сім разів жінок переводили на легшу роботу під час менструації. Невиконання цього пункту Постанови пояснювалося відсутністю медперсоналу або його недостатньою кваліфікацією, а також недостатнім знанням цієї Постанови.

Постанова НКТ СРСР №197 від 31 травня 1930 р., згідно з якою трактори, що випускалися радянською промисловістю, повинні були забезпечуватися приладами, які полегшують працю, не виконувалася. З 55 вищезгаданих обстежених підприємств лише 2 радгоспи мали трактори з пристроями, які полегшували працю жінок [39]. Трактори, що ввозилися з-за кордону – „Форзони” і застарілі „Ойл-Пуль”, також мали деякі незручності у конструкції. З цього приводу показовим є той факт, що для себе в цій ситуації жінки просили лише ” спецовку чоловічу... У спідниці незручно на чавунному сидлі та ще коли лютий вітер” [40].

Згідно з результатами обстеження сільськогосподарські трести та Укртракторцентр на 1933 р. повинні були передбачити затрати на виготовлення та встановлення на трактори пристроїв, що полегшували працю жінок. НКЗ УСРР наказувалося організувати по МТС та радгоспам здравпункти [41].

Через низький рівень підготовки механізаторів на виробництві часто спостерігалися нещасні випадки. На з’їзді колгоспної молоді 13.01.1930 р. зазначалося, що по всіх округах проводилися курси рулевих трактористів на протязі лише 1,5 місяця, що визнавалося недостатнім, а тому з’їздом було визнано, що цього терміну замало, і такі курси лише калічать трактористів [42].

В 1930 р. по радгоспах і МТС України сталося 17,9% смертельних випадків через порушення правил роботи на тракторах [43]. Рекомендації не були прийняті до уваги, тому що державі були потрібні сільськогосподарські кадри в досить великій кількості і дуже швидко, але в грудні 1931 р. керівники шкіл колгоспної молоді при МТС зобов’язувалися ввести в особові плани навчання елементи техніки безпеки та гігієни праці [44].

Машини підвищили рівень застосування жіночої праці в суспільному секторі сільського господарства. МТС, з їх провідною роллю в процесі колективізації, стали поштовхом до руху колгоспниць в механізатори і значно підвищили їх культурний і виробничий рівень. Адже характер суспільних відносин між статями, на думку Е.Плісовської, залежить не тільки і не скільки безпосередньої від кола специфічних обов’язків чоловіків і жінок, скільки від розподілу влади, міри суспільного визнання та престижу „чоловічих” та „жіночих” зайнят [45]. Колгоспні механізатори істотно відрізнялися від інших колгоспників, зайнятих фізичною працею, більш високим рівнем професійної підготовки. Сільська жінка чи не вперше мала змогу і в психологічному і в економічному плані реально стати на одному рівні з чоловіком.

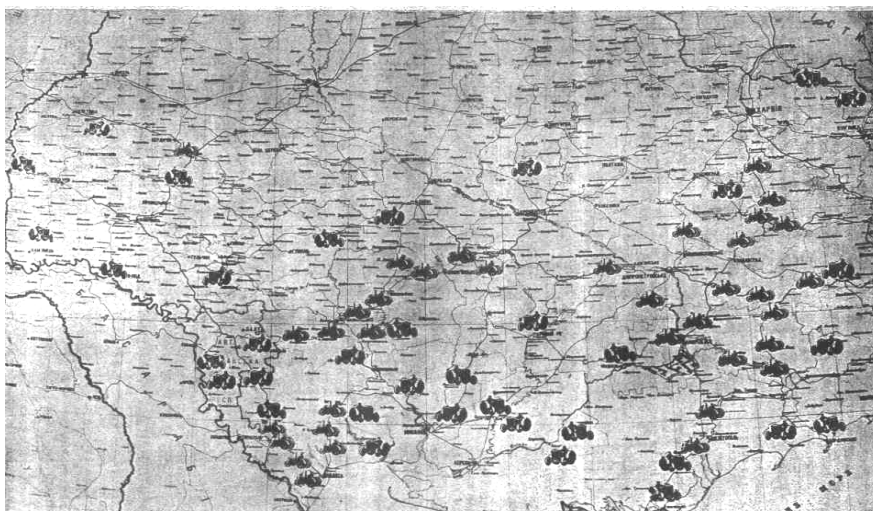

Рис. 1. Схема розташування МТС, які планували відкрити навесні 1930 р.
(*Селянка України.- 1929.- 30 листопада.-№22.-С.11.*)

Література

1. Куц М.Т. Питання колгоспного будівництва на Україні (1929-1941 рр.).- Львів.:Вид-во Львівського ун-ту,1965.-С.83.
2. Селянка України.-1929.-30 листопада.-№22.-С.10.
3. Селянка України.-1930.- 30 грудня.- №24.-С.4,5.
4. Євтушенко А. Радгоспи України за 50 років Радянської влади./Матеріал на допомогу лектору/.-К.:Знання,1967.- С.15-16.
5. Очерки развития социально-классовой структуры УССР 1917-1937 /С.В. Кульчицкий, И.К. Рыбалка, Ф.Г. Турченко и др. - К.:Наукова думка,1987.-С.151.
6. Кравченко Е.К. Крестьянка при советской власти.-М.: Сельколхозгиз,1932.-С.45.
7. Борисов Ю.С. Проблема сельскохозяйственных кадров и ее решение в годы реструктуризации народного хозяйства, победы и упрочения социализма в СССР (1926-1941 гг.)/ Автореф. дис...д.и.н. (07.00.02).-М.,1977.-42 с.; Історія народного господарства Української РСР: У 3-х т.,4-х кн. Т.2./ під ред. І.І. Лукінова та ін.-К.: Наукова думка,1983.-439 с.; Кульчицький С.В. и др. Становление основ социалистического уклада жизни крестьянства УССР./ С.В. Кульчицкий, С.Р.Лях, В.И.Марочко.-К.:Наукова думка,1988.-180 с.; Данилов В.П. Создание материально-технических предпосылок коллективизации сельского хозяйства в СССР.-М.,1957; Арутюнян Ю.А. Механизаторы сельского хозяйства СССР в 1929-1957.-М.:1960.; Історія селянства Української РСР: у 2-х т. Т.2./ Редкол.: І.І.Команієць та ін.-К.: Наукова думка, 1967.-536 с.; Очерки развития социально-классовой структуры УССР 1917-1937.-Вказана праця; Шурыгина В.Д. Социально-экономические проблемы женского труда в сельском хозяйстве СССР. Автореф...к.э.н. (08.00.01) / Ленингр. фин.-эк. ин-т им.Н.А.Вознесенского. - Л., 1973. - 20 с.; Коллективизация сельского хозяйства в СССР: пути, формы, достижения. Краткий очерк истории./ М.А. Выщан,В.П.Данилов,В.В.Кабанов.-М.:Колос,1982.-399 с.; Ларькина Е.И. Подготовка колхозных кадров в период массовой коллективизации.-М.: Соцэкиз,1960.-167 с.; Пашенко А.Я. Проведення суцільної колективізації та організаційно-господарське зміцнення колгоспів / 1929-1937 рр./-Дніпропетровськ:Кн.вид.,1961.-80 с.
8. ЦДАВО.Ф.Р-27.Народний комісаріат земельних справ УРСР /Наркомзем УРСР/.-Оп.9.- 1929 р.-Спр.53. Матеріали про надання допомоги сільській бідності та підсумки допомоги за 1926/27 рік.- 1.11.1928 р.- 5.09.1929 р.-арк.53.
9. Коллективизация сельского хозяйства.Важнейшие постановления Коммунистической партии и Советского правительства 1927-1935.-М.:Изд-во АН СССР,1957.-С.232.
10. Селянка України.- 1930.- 15 березня.-№5.-С.12.

11. Історія селянства Української РСР: у 2-х т. Т.2./ Редкол.: І.І.Команієць та ін.-К.: Наукова думка, 1967.-С.155.
12. Селянка України.- 1930.- 15 березня.-№5.-С.12.
13. ЦДАГО.Ф.7. Ленінський Комуністичний союз молоді України.-Оп.12.-1929-1933 рр.- Спр.297. Стенограма засідань з'їду колгоспної молоді.-11.01.1930 р.-13.01.1930 р.-арк.90.
14. Селянка України.- 1930.- 15 січня.- №1. - С.14.
15. ЦДАГО.Ф.7.-Оп.12. - Спр.297. - арк.92.
16. Александров А. Останній рік п'ятирічки і завдання трудящої жінки.-Х.:Пролетар,1932.- С.38.
17. ЦДАВО.Ф.Р-27. - Оп.11.-1930 р.- Спр.1536. План та інші матеріали про організацію жіночої праці в радгоспах і колгоспах.- 04. 1930 р.-14.02. 1931 р.-арк.15.
18. Там само.-арк.17.
19. ЦДАВО.Ф.559. Всеукраїнська спілка сільськогосподарських колективів і її ліквідком /об'єднаний фонд/ м. Харків. - Оп.1.-1927-1933 рр.-Спр.600. Документи про висування колгоспниць на керівну роботу й організації курсів для жінок-інструкторів райколгоспсоюзів (циркуляри, відомості, листування).- 21.10.1930 р.-20.02.1932 р.-арк.3.
20. ЦДАВО.Ф.Р-27. - Оп.11.-1930 р.-Спр.1536. - арк.8-9.
21. У боях і в праці. Розповіді про жінок України.- К.: Держполітвидав УРСР, 1960. - С.140-143.
22. Кульчицький С.В. и др. - Вказана праця.-С.97.
23. Панкратова М.Г.Сельская женщина в СССР.-М.:Мысль,1990.-С.39.
24. ЦДАВО.Ф.Р-27. - Оп.10.-1929 р.-Спр.191. Матеріали про слухачів курсів для агрономів МТС /списки, анкети, ін./.- 21.09-25.10.1929.-арк.1-2.
25. ЦДАВО.Ф.Р-27. - Оп.12. - 1931 р.-Спр.1727. Відомості про склад жінок в учбових закладах системи Наркомзему УСРР.- 1.01.-21.02.1931 р.-арк.47.
26. Александров А.-Вказана праця.-С.47.
27. Кравченко Е.К.-Вказана праця.-С.48.
28. Александров А.-Вказана праця.-С.48.
29. Пиджарый Ф.Д. Донецкая организация КП(б)У в борьбе за коллективизацию сельского хозяйства (1929-1934 гг).-Сталино: Обл.изд.-1957.-С.47.
30. Кульчицький С.В. и др.-Вказана праця.-С.58.
31. ЦДАВО.Ф.Р-27.-Оп.13.-1932 р.-Спр.941. Протокол Наркомзему УСРР та інші матеріали про підвищення зарплати трактористам в радгоспах.- 27.09.-3.11.1932 р.- арк.12-14.
32. Колгоспниця України.-1932.- 30 серпня. - №16.-С.7-8.
33. Кульчицький С.В. и др.-Вказана праця.-С.59.
34. ЦДАВО.Ф.2623. Народний комісаріат праці УСРР.-Оп.1.-Т.3.-1929-1930 рр.-Спр.5359. Документи про поліпшення умов праці в сільському господарстві України (протоколи, акти, зведення, доповідні записки).- 11.10. 1930 р.-31.12. 1932 р.-арк.7.
35. Там само.-арк.181.
36. Там само.-арк.177.
37. Там само.-арк.7.
38. Колгоспниця України.-1932.-29 лютого.-№4.-С.6.
39. ЦДАВО.Ф.2623. - Оп.1.-Т.3.- Спр.5359. -арк.8.
40. Селянка України.-1930.- 30 квітня.-№8.-С.18.
41. ЦДАВО.Ф.2623.- Оп.1.-Т.3.- Спр.5359. - арк.8.
42. ЦДАГО.Ф.7.-Оп.12. - Спр.297. - арк.159.
43. ЦДАВО.Ф.2623.-Оп.1.-Т.3. - Спр.5382. Документи про нещасні випадки в сільському господарстві (постанови, протоколи, акти, відомості, зведення).- 7. 08. 1930 р.-15.12. 1931 р.- арк.53.
44. ЦДАВО.Ф.2623. - Оп.1.-Т.3. - Спр.5346. Документи про заборгованість по заробітній праці в сільському господарстві (постанови, програми).- 3.05. 1930 р.-3.02.1931р.-арк.92.
45. Плисовская Э.А. Социологический и исторический анализ социального статуса женщин: Дис...к.соц.н.:22.00.03/ НАНУ. Ин-т социологии.-К.,1997.-л.16.

Sapitskaya O. The country-women and the process of mechanization in agriculture of Ukraine (1928– the middle of 1933)

The motives of the country-women's work as the agricultural machine-operators are analyzed, the conditions of their work and measures by protection of women's labour in agriculture of Ukraine in the period of mass collectivization are considered.

Сапицкая Е.М. Сельские женщины и механизация сельскохозяйственного производства в Украине (1928-середина 1933 гг.)

Анализируются мотивы труда крестьянок в качестве механизаторов сельского хозяйства, рассматриваются условия труда и мероприятия по охране труда женщин-механизаторов в сельском хозяйстве Украины в период массовой коллективизации.

Сапицька Олена Михайлівна – аспірантка кафедри всесвітньої історії СНУ ім. В.Даля.